

## ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Герасимчук Л. В.

В юридичній науці питання застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх правопорушників на рівні досліджень висвітлювали такі науковці Радянського Союзу та незалежної України, як В.М. Бурдін, Ю.В. Баулін, В.М. Кудрявцев, Ю.Б. Мельникова, Г.М. Миньковський, Л.М. Палюх, О.С. Яцун.

Метою цієї статті є визначення ролі примусових заходів виховного характеру як заходів виховання неповнолітніх і запобігання вчиненню ними злочинів у майбутньому, що заслуговує на окреме вивчення.

В основі неправомірної поведінки неповнолітніх лежить антисуспільна спрямованість особи, її потреби й інтереси. Причиною скоєння ними злочинів є несприятливі умови формування моральної свідомості підлітка, прогалини у вихованні, недоліки в організації вільного часу, а інколи й негативний вплив криміногенного середовища. Адже негативні якості підлітків формуються не відразу й не зненацька, а поступово й виявляються, як правило, занадто пізно. Злочину, який скоїв підліток, передує більш чи менш тривалий період накопичення аморального, але все ще "до протиправного" досвіду: погіршується поведінка в сім'ї та школі, неповнолітній підпадає під вплив людей сумнівної поведінки, шукає для себе "пригоди", які призводять до скоєння злочину. Для підлітка в подібних ситуаціях схвальна думка "його групи" про скоєні ним аморальні й протиправні вчинки часто уявляється більш значимою й важливішою, ніж осуд цих дій законослухняними особами.

Переважає більшість неповнолітніх злочинців - це учні, які втратили інтерес до навчання, не відчувають бажання щось знати. Любов до праці може бути вихована тільки в праці. Для дітей основною є навчальна праця, до якої вони повинні сумлінно ставитися. Якщо неповнолітній вибирає несприятливий суспільством, тобто протиправний варіант поведінки, це говорить про серйозні недоліки, прогалини у вихованні.

Примусові заходи виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх злочинців, повинні бути спрямовані на усунення неправильних поглядів, понять, на формування у свідомості особи внутрішньої стабільної основи, за допомогою якої вона могла б у майбутньому вірно орієнтуватися й діяти правомірно. Якщо примусові заходи виховного характеру будуть спрямовані на викорінення найважливіших причин, які сприяють формуванню криміногенної спрямованості неповнолітніх, можна буде говорити, що вони виконують свою функцію. Ці заходи виконують одночасно й задачу профілактики злочинності неповнолітніх. Профілактика правопорушень неповнолітніх є, передусім, проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Виховний потенціал вказаних заходів відмічають багато науковців.

За своєю юридичною природою примусові заходи виховного характеру є заходами виховання, переконання й спрямовані на забезпечення правильного формування особи неповнолітніх, запобігання вчиненню ними злочинів. Вік суб'єкта злочину виконує не тільки роль критерію нижчої вікової межі, з якого можлива кримінальна відповідальність, а є обставиною, яка визначає ха-

ракти і ступінь суворості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх, тобто осіб, які не досягли вісімнадцяти років до вчинення злочину. Установлюючи особливості кримінальної відповідальності й покарання щодо неповнолітніх, законодавець виходив з психологічної характеристики цього віку: нестійкість психічних процесів, відсутність достатнього життєвого досвіду, знань, навичок соціальної поведінки. Така психофізична незавершеність процесу формування особи неповнолітнього призводить до його нездатності повною мірою (на рівні психофізичного розвитку повнолітньої особи) усвідомлювати фактичні ознаки й суспільну небезпечність такого складного соціального явища, як злочин, давати адекватну оцінку своїм вчинкам [1, 450].

Примусові заходи виховного характеру застосовуються до неповнолітнього, звільненого від покарання, з метою унеможливлення виникнення думки в нього, що держава, враховуючи вік злочинця, не реагує на вчинення ним злочину жодним чином. Неповнолітній злочинець повинен усвідомити, що держава надає йому шанс змінити свою поведінку без застосування кримінального покарання. Тому примусові заходи виховного впливу покликані перевиховати злочинця, який не досяг 18 років, оскільки в такому віці цього можливо досягнути [2, 1008]. Примусові заходи виховного характеру мають певні переваги перед покаранням, оскільки спрямовані на досягнення цілей запобігання злочинам, виправлення й ресоціалізацію неповнолітніх, як правило, без ізоляції останніх від суспільства. Каральний елемент примусових заходів виховного характеру є загалом меншим, ніж у покарання, а їхній зміст має переважно виховну спрямованість [3, 3,7].

Примусові заходи виховного характеру є ефективною альтернативою кримінальному покаранню, тому що несуть у собі не тільки елементи державного примусу, а й великий виховний потенціал, який сприяє вирішенню передбачених кримінальним законом цілей без ізоляції неповнолітнього від суспільства. Примусові заходи виховного характеру повинні бути направлені не тільки на попередження злочинів зі сторони неповнолітніх, а й сприяти позбавленню від поганих звичок, які пов'язані зі вживанням спиртних напоїв, наркотичних і психотропних засобів тощо. Аналіз соціально-правової суті примусових заходів виховного характеру свідчить про пріоритетне значення останніх у справі попередження злочинів. Перевага цих заходів, на відміну від кримінального покарання, полягає в їх педагогічному змісті, що є умовою для розвитку позитивних якостей неповнолітнього [4, 4]. Ряд українських вчених - авторів підручників з кримінального права підкреслювали, що примусові заходи виховного характеру є особливими заходами впливу, які не є кримінальним покаранням, а є заходами виховання, переконання, які спрямовані на формування особистості неповнолітніх, запобігання вчиненню ними нових злочинів [5, 100; 1, 101].

Є ще один соціально-правовий аспект примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх злочинців. Через застосування примусових заходів виховного характеру повинні забезпечуватися,

© Л.В. Герасимчук, 2012

## Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

насамперед, інтереси неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства й експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набуті професії та працевлаштуватися [6, 111-122]. Ці заходи повинні бути спрямовані на надання неповнолітнім, які порушили кримінальний закон, психологічної, педагогічної, соціальної допомоги з метою корегування вже отриманого виховання, формування навичок законослухняної поведінки.

Примусові заходи виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх при звільненні їх від кримінальної відповідальності й покарання, покликані створити такі умови, коли правомірна ситуаційна поведінка неповнолітнього правопорушника при багаторазовому повторі стає звичкою, закономірністю і здійснюється ним в подальшому без складного процесу мотивації. Іншими словами, за висловом О.В. Пристанської, у результаті стереотипізації юридично прописана поведінка набуває характеру звички, стає моральною позицією особи [7, 29]. С.А. Стяжкіна й Л.В. Ложкіна зазначили, що соціально-психологічні особливості неповнолітніх дають можливість досягти цілей виправлення й запобігання шляхом примусово-виховних заходів впливу з елементами покарання за скоєний злочин, що є ефективнішим і дозволяє досягти цілей запобігання злочинам цими особами в майбутньому не тільки через острах перед покаранням, а й унаслідок певного рівня правосвідомості, який повинен розвинути в результаті коригуючих заходів [8, 26].

На основі проаналізованого матеріалу, пропонуємо наступне визначення примусових заходів виховного характеру при застосуванні до неповнолітніх осіб, які скоїли злочин: це заходи кримінально-правового характеру, які не є покаранням, застосовуються тільки за рішенням суду з метою забезпечення інтересів неповнолітніх, також і їх виховання (перевиховання), і запо-

бігання вчиненню ними нових злочинів.

### Література

1. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 3-є вид., перероб. і допов. - К.: Юрінком Інтер, 2007. - 606 с. - С. 450.
2. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. - К.: Істина, 2011. - 1112 с. - С. 1008.
3. Яцун О.С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Львів, 2009. - 19 с. - С. 3, 7.
4. Носков О.С. Принудительные меры воспитательного воздействия: уголовно-правовые и криминологические аспекты: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. - Уфа, 2006. - 18 с. - С. 4.
5. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. П.С. Матишевського та ін. - К.: Юрінком Інтер, 1997. - 512 с.
6. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 2 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / Упоряд. П.С. Берзін. - К.: Вид. дім "Скіф", 2010. - С. 111-122.
7. Пристанская О.В. Роль правосознания в механизме социально-нормативной регуляции противоправного поведения // Вопросы борьбы с преступностью. - 37-й вып. - М., 1982. - С. 29.
8. Стяжкіна С.А., Ложкіна Л.В. Уголовная ответственность несовершеннолетних: понятие, содержание и формы реализации // Вестник Удмуртского университета. - 2005. - № 6 (2). - С. 26.

*Герасимчук Л.В.*

*здобувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ  
Надійшла до редакції 14.08.2012*

УДК 343.97

## ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ НЕОБЕРЕЖНИХ ВБИВСТВ ТА ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

*Крумїна М. В.*

У кримінологічних колах загальновідома думка, що пріоритетним напрямом протидії кримінальним правопорушенням має бути їх профілактика. Вона спрямована, насамперед, на виявлення, усунення й нейтралізацію причин і умов злочинності, отже, є найефективнішим способом впливу на її рівень, структуру та динаміку.

Сьогодні єдиним чинним програмним документом, який регулює діяльність з профілактики кримінальних правопорушень, є Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень до 2015 р., схвалена Кабінетом Міністрів України 30 листопада 2011 р. [4]. Цей та інші нормативні документи, що розроблялися на місцевому рівні, стосуються, насамперед, запобігання умисним кримінальним правопорушенням й спрямовані на усунення та нейтралізацію причин і

умов, що призводять до вчинення саме такої категорії правопорушень. Необережна злочинність здебільшого залишається поза увагою правоохоронних та інших державних органів, за виключенням злочинів, пов'язаних з дорожньо-транспортними подіями. Досі не розроблений на науковому рівні та, відповідно, не застосовується в державних програмних документах диференційований підхід до профілактики умисних і необережних кримінальних правопорушень. Очевидно, це знижує ефективність запобіжної діяльності в цілому й ефективність запобігання вчиненню необережних вбивств і тілесних ушкоджень зокрема.

В умовах сучасного суспільства існує стала тенденція до збільшення питомої ваги необережних кримінальних правопорушень у структурі злочинності. Зростає відносна кількість вбивств і тілесних ушкоджень, учи-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ  
ПРАВНИЧІЙ ЧАСОПИС**